

MR.DRS. C.M. HARMSSEN RA

Financiële instrumenten en de rubricering ervan in de jaarrekening onder IFRS

Met ingang van het boekjaar 2005 zijn Nederlandse Beursfondsen verplicht om de International Financial Reporting Standards (IFRS) toe te passen in de geconsolideerde jaarrekening. Deze verplichting vloeit rechtstreeks voort uit de toepasselijke IAS-verordening. Op grond van deze IAS-verordening kunnen beursgenoteerde rechtspersonen bovendien kiezen voor de vrijwillige toepassing van IFRS in hun enkelvoudige jaarrekening en kunnen ook niet-beursgenoteerde rechtspersonen kiezen voor de vrijwillige toepassing van IFRS op hun enkelvoudige en/of geconsolideerde jaarrekening.

Inleiding

Nadat de Minister van Justitie op 11 mei 2005 een van de twee op dat moment aanhangige wetsvoorstellen heeft ingetrokken¹ heeft thans alleen nog wetsvoorstel 29 737 betrekking op de aanpassing van de Nederlandse jaarrekeningvoorschriften in verband met de IAS-verordening en twee EG-richtlijnen met betrekking tot de jaarrekening (de IAS 39-richtlijn uit 2001 en de Moderniseringsrichtlijn uit 2003).

Door de IFRS, met name IAS 32 en IAS 39, krijgen financiële instrumenten een meer prominente rol in de jaarrekening. Toch is het niet zo dat de IFRS-regels helemaal nieuw zijn. De Raad voor de Jaarverslaggeving had de beide IFRS-standaarden die betrekking hebben op financiële instrumenten namelijk al voor 1 januari 2005 verwerkt in zijn richtlijnen (Richtlijn 290 en ontwerp-richtlijn 290a). Dit neemt echter niet weg dat rechtspersonen die verplicht of vrijwillig IFRS-toepassen vanaf 1 januari 2005 bij een discrepantie tussen de IFRS-standaarden en de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving,

verplicht zijn om de IFRS-standaarden toe te passen. Daarbij moet worden aangetekend dat het gaat om de standaarden zoals door de Europese Commissie bij verordening goedgekeurd. Voor IAS 39 geldt, dat deze tekst niet volledig is goedgekeurd. Er waren twee zogenoemde 'carve outs', de zogenoemde 'full fair value option' en de carve out met betrekking tot hedge accounting. Op 16 juni 2005 heeft de International Accounting Standards Board bekend gemaakt dat deze full fair value option zodanig is aangepast dat aan de daartegen geuite bezwaren is tegemoet gekomen. De waardering van de schulden tegen marktwaarde op grond van IAS 39 dient uiterlijk met ingang van 1 januari 2006 te worden toegepast. Deze carve out is derhalve komen te vervallen. De carve out voor hedge accounting bestaat nog steeds.

Rubricering van financiële instrumenten als eigen of vreemd vermogen

Een financieel instrument in de zin van IAS 32 is een overeenkomst die leidt tot een financieel actief bij de ene contractant en een financiële verplichting of een eigenvermogensinstrument bij de andere contractant. De definitie van een financieel instrument omvat daarmee zowel de traditionele financiële instrumenten, zoals vorderingen en schulden, als afgeleide financiële instrumenten, zoals opties, termijncontracten en swaps.

Het onderscheiden van een financieel actief van de overige activa van een onderneming, en daarmee de rubricering van een financieel actief aan de actiefzijde van de balans, is een relatief eenvoudige zaak. Een actief is een financieel actief indien het een geldmiddel, een eigenvermogensinstrument van een andere entiteit, een contractueel recht tot ontvangst

¹ TK 2004-2005, 28 220, nr. 16, brief houdende intrekking van het wetsvoorstel.

van of ruilen met geldmiddelen of andere financiële activa is dan wel een contract is dat in de eigenvermogensinstrumenten van de entiteit kan of zal worden afgewikkeld.

De rubricering aan de passiefzijde van de balans is minder eenvoudig dan het op het eerste gezicht lijkt. Immers, het onderscheid tussen hetzij een financiële verplichting hetzij een eigen vermogensinstrument lijkt eenvoudig te maken. Ook op basis van de huidige wet- en regelgeving moet dit onderscheid immers gemaakt worden en tot veel bijzondere problemen leidt dit niet. Op grond van IAS 32 kan dit evenwel een stuk lastiger worden.²

IAS 32 stelt ten aanzien van de presentatie van verplichtingen en eigen vermogen in alinea 15:

‘De emittent van een financieel instrument dient het instrument, of de afzonderlijke componenten van het instrument, bij eerste opname te classificeren als een financiële verplichting, een financieel actief of een eigen vermogensinstrument in overeenstemming met de economische realiteit van de contractuele afspraak en met de definities van een financiële verplichting, een financieel actief en een eigen vermogensinstrument.’

Het overheersende beginsel bij de rubricering van een financieel passief als verplichting of als eigenvermogensinstrument is ‘substance over form’. De (economische) realiteit van de contractuele afspraak overstijgt de juridische vormgeving bij het rubriceringsvraagstuk.

Onderscheid financiële verplichting en eigenvermogensinstrument

Het belangrijkste onderscheidende kenmerk tussen een financiële verplichting en een eigenvermogensinstrument is het al dan niet bestaan van een contractuele verplichting van één van de betrokken partijen om geldmiddelen of een ander financieel actief aan de andere partij te leveren of te ruilen onder potentieel nadelige voorwaarden. Indien een dergelijke verplichting bestaat, mag het instrument niet als eigen vermogen worden gerubriceerd. In de praktijk betekent dit dat er onzekerheid is ontstaan met betrekking tot de rubricering van preferente aandelen in de geconsolideerde jaarrekening. Onder IAS/IFRS worden preferente aandelen in de volgende gevallen in elk geval als vreemd vermogen

gerubriceerd:

- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waaromtrent afspraken tot terugbetaling op deze aandelen zijn gemaakt;
- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waaromtrent afspraken tot inkoop van deze aandelen door de emittent op een vast of bepaalbaar toekomstig tijdstip tegen vast of bepaalde bedragen zijn gemaakt;
- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waarvan de houders terugbetaling kunnen vorderen;
- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waarvan de houders inkoop van deze aandelen door de emittent op of na een bepaald tijdstip tegen vaste of bepaalde bedragen kunnen vorderen;
- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waarvan de emittent het recht heeft tot terugbetaling op deze aandelen over te gaan en het voornemen daartoe kenbaar heeft gemaakt;
- preferente aandelen waarbij de dividenduitkeringen niet op initiatief van de emittent plaatsvinden en waarvan de emittent het recht heeft tot inkoop van deze aandelen over te gaan en het voornemen daartoe kenbaar heeft gemaakt.
- preferente aandelen zonder terugbetalingsplicht voor de emittent en waarbij de dividenden niet plaatsvinden op zijn initiatief;
- preferente aandelen zonder inkoopplicht voor de emittent en waarbij de dividenden niet plaatsvinden op zijn initiatief.

Omdat er in deze gevallen sprake is van een verplichte betaling in cash of aandelen door de emittent die niet op zijn initiatief plaatsvindt. Naar Nederlands vennootschapsrecht blijven deze aandelen echter eigen vermogen. Het op dergelijke aandelen betaalbaar gestelde dividend maakt in de geconsolideerde jaarrekening dan ook niet langer meer deel uit van het te bestemmen nettoresultaat maar komt, als financiële last, in mindering op het resultaat en verlaagt daarmee het in de geconsolideerde jaarrekening gepresenteerde nettoresultaat van de onderneming. Daarbij moet echter wel in ogenschouw gehouden worden dat dergelijke dividenden in Nederland

² Zie over dit onderwerp onder meer C.J.A. van Geffen, ‘De grens tussen eigen en vreemd vermogen’, in: *Ondernemingsrecht* 2004/072; J.M. van Dijk, ‘Van prefs die vreemd vermogen zijn’, in: *Ondernemingsrecht* 2004/073 en H.K.O. Reimers, ‘Aandelen met kenmerken van eigen en vreemd vermogen onder IAS 32’, in: *Ondernemingsrecht* 2004/242.

onderworpen blijven aan de toets van voldoende vrij eigen vermogen volgens de enkelvoudige jaarrekening. Voor dit doel moet het eigen vermogen en het vrije deel ervan overeenkomstig het Nederlands vennootschapsrecht worden berekend. Dit is zelfs het geval wanneer op de enkelvoudige jaarrekening IAS/IFRS wordt toegepast.

Naast de hiervoor geschetste opsomming van vormen van preferente aandelen die onder IAS/IFRS als vreemd vermogen moeten worden gerubriceerd, verplicht IAS/IFRS in een beperkter aantal gevallen de verplichte rubricering als eigen vermogen van bepaalde preferente aandelen. Dit zijn:

- preferente aandelen zonder terugbetalingsplicht voor de emittent, mits het dividend op initiatief van de emittent plaatsvindt;
- preferente aandelen zonder inkoopplicht voor de emittent, mits het dividend op initiatief van de emittent plaatsvindt;
- preferente aandelen met voor de emittent het recht om tot terugbetaling over te gaan zonder daartoe het voornemen kenbaar te hebben gemaakt en waarbij de dividenden op initiatief van de emittent plaatsvinden;
- preferente aandelen met voor de emittent het recht om tot inkoop over te gaan zonder daartoe het voornemen kenbaar te hebben gemaakt en waarbij de dividenden op initiatief van de emittent plaatsvinden.

In deze gevallen worden de dividenden op de naar Nederlands recht gebruikelijke wijze als onderdeel van de winstbestemming gepresenteerd.

Wanneer er derhalve een contractuele verplichting verbonden is aan de financiële verplichting, zoals bijvoorbeeld de verplichting tot dividenduitkering door de emittent in geval van een preferent aandeel, welke kan worden uitgeoefend zonder dat de emittent daartoe het initiatief dient te nemen, is er sprake van een vreemdvermogensinstrument. Alleen wanneer het initiatiefrecht tot het uitoefenen van aan een financiële verplichting gekoppeld recht bij de emittent ligt en er dus in beginsel geen sprake is van een door een derde afdwingbaar recht, kan de desbetreffende verplichting als eigenvermogensinstrument worden gerubriceerd.

Samengestelde financiële instrumenten

IAS 32 kent echter ook de zogenoemde samengestelde financiële instrumenten. Deze worden als volgt gedefinieerd:

‘De emittent van een niet-afgeleid financieel instrument dient de voorwaarden van het financiële instrument te beoordelen om te bepalen of het zowel een vreemd vermogenscomponent als een eigen vermogenscomponent bevat. Dergelijke componenten dienen overeenkomstig alinea 15 afzonderlijk als financiële verplichtingen, financiële activa of eigen vermogensinstrument te worden geclassificeerd.’

Voorbeelden van een dergelijk samengesteld financieel instrument zijn een van de hiervoor beschreven van preferente aandelen die als vreemd vermogen moeten worden gerubriceerd, waarbij er wel sprake is van een initiatiefrecht bij de emittent. Andere voorbeelden zijn:

- preferente aandelen waarvan de emittent het recht heeft tot terugbetaling op de aandelen over te gaan zonder het voornemen daartoe kenbaar gemaakt te hebben, en waarbij de betaalbaarstelling van dividenden niet plaatsvindt op zijn initiatief;
- preferente aandelen waarvan de emittent het recht heeft tot inkoop van de aandelen over te gaan zonder het voornemen daartoe kenbaar gemaakt te hebben, en waarbij de betaalbaarstelling van dividenden niet plaatsvindt op zijn initiatief.

Bij de rubricering van dergelijke samengestelde instrumenten in de geconsolideerde jaarrekening moet de emittent een onderscheid maken tussen de in het samengestelde instrument belichaamde financiële verplichting enerzijds en het daarin belichaamde eigenvermogensinstrument anderzijds.

Uitgaande van een preferent aandeel waarbij dividenduitkeringen op initiatief van de emittent kunnen plaatsvinden en waarbij er afspraken zijn gemaakt met betrekking tot de terugbetaling op deze aandelen, moeten de dividenden gepresenteerd worden als deel van de winstbestemming. In de geconsolideerde balans wordt het preferente aandelenkapitaal gewaardeerd tegen contante waarde en als vreemd vermogen gerubriceerd. Het verschil tussen deze contante waarde en de reële waarde van het preferente aandeel wordt als ‘equity’ gerubriceerd. Deze contante waarde wordt in de jaren na eerste opneming in de balans jaarlijks opgerent en de opgerente bedragen moeten in de desbetreffende jaren als rentelast worden verantwoord. Wanneer echter de jaarlijks beschikbare dividenden niet worden uitgekeerd maar worden bijgeboekt op het als schuld gerubriceerde bedrag, dan is het geheel een verplichting en niet langer een samengesteld instrument. De dividenden moeten dan

als last in de winst- en verliesrekening worden verantwoord.

Wanneer het initiatief met betrekking tot de betaalbaarstelling van dividenden niet bij de emittent berust, zoals de hiervoor genoemde twee voorbeelden van samengestelde instrumenten, zijn de dividendbetalingen als verplichtingen aan te merken en de daarmee corresponderende bedragen moeten als last in de winst- en verliesrekening worden verantwoord. De reële waarde van het gehele instrument (de waarde van de desbetreffende preferente aandelen) verminderd met de reële waarde van de dividendverplichtingen, moet in het eigen vermogen worden gerubriceerd als equity-component van het desbetreffende preferente aandeel.

Ook in geval van de samengestelde financiële instrumenten blijft gelden dat de toets op de uitkeerbaarheid van dividenden moet plaatsvinden op basis van de enkelvoudige jaarrekening opgemaakt volgens het Nederlandse vennootschapsrecht, ook wanneer IAS/IFRS wordt toegepast op de enkelvoudige jaarrekening.

Het bovenstaande met betrekking tot samengestelde financiële instrumenten geldt niet alleen voor preferente aandelen maar ook bijvoorbeeld voor converterbare obligatieleningen. De reële waarde van de conversie-optie moet worden gerubriceerd onder het eigen vermogen en de reële waarde van de lening (zijnde de reële waarde van het financiële instrument verminderd met de reële waarde van de conversie-optie) onder het vreemd vermogen.

Initiatiefrecht

Uit het voorgaande volgt dat de vraag bij wie het initiatiefrecht met betrekking tot betaalbaarstelling van dividend berust van belang is bij de rubricering van een financieel instrument in de geconsolideerde jaarrekening. Of er wel of niet sprake is van een initiatiefrecht van de emittent bij het betalen van dividend, wordt niet volkomen duidelijk uit de IAS/IFRS. Leidend zijn de contractuele en/of statutaire bepalingen met betrekking tot het preferente aandeel. IAS/IFRS bepaalt namelijk wel dat dividendverleden, dividendvoornemens, eventuele negatieve gevolgen voor de beurskoers van gewone aandelen bij het achterwege blijven van dividenduitkeringen, de hoogte van de reserves, de vraag of er sprake is van al dan niet cumulatief preferente aandelen, de resultaatverwachtingen van de emittent en de mogelijkheid van de emittent om de resultaten te beïnvloeden

geen rol spelen bij het verkrijgen van een antwoord op de vraag op wiens initiatief dividenduitkeringen plaatsvinden. Wanneer de statuten een bepaling bevatten dat in geval van voldoende winst dividend betaalbaar gesteld zal worden, lijkt het voldoende duidelijk dat er sprake is van een verplichting aan de zijde van de emittent (in geval van voldoende winst) en is er geen sprake van een initiatiefrecht. Wanneer de bestemming van de winst op grond van de statuten aan bijvoorbeeld de raad van commissarissen is overgelaten, die naar eigen inzicht kan oordelen over de verdeling, is er wel sprake van een initiatiefrecht bij de emittent. Niet alle statutaire bepalingen zullen uiteraard zo duidelijk wijzen op een verplichting of een initiatiefrecht aan de zijde van de emittent. In geval van een minder duidelijke statutaire bepaling zal voor de juiste rubricering van het financiële instrument onder meer beoordeeld moeten worden of er sprake is van terugbetalings- of inkoopverplichtingen aan de zijde van de emittent dan wel of er afdwingbare afspraken zijn gemaakt omtrent de betaling van dividendbetaling.

Het is te verwachten dat de statutaire bepalingen met betrekking tot preferente aandelen zullen worden aangescherpt indien deze onvoldoende duidelijkheid verschaffen omtrent de wijze van rubricering.

Corresponderende rente- en dividendverplichtingen

Hiervoor stipte ik al kort de gevolgen aan van de rubricering van preferente aandelen als vreemdvermogensinstrument in de geconsolideerde jaarrekening, namelijk dat het op deze aandelen betaalbaar gestelde dividend als last in de winst- en verliesrekening wordt gepresenteerd. Het ligt voor de hand dat de rubricering van een financieel instrument als financiële verplichting of als eigenvermogensinstrument rechtstreeks van invloed is op de rubricering van met dat instrument samenhangende rente- of dividendverplichtingen dan wel winsten en verliezen. Rente- of dividendverplichtingen met betrekking tot financiële verplichtingen worden verwerkt via de winst- en verliesrekening, evenals winsten of verliezen in verband met de inkoop of herfinanciering van dergelijke vreemdvermogensinstrumenten. Logischerwijs geldt met betrekking tot eigenvermogensinstrumenten dat rente, dividend, winst of verlies via het eigen vermogen wordt verwerkt. Bij samengestelde financiële instrumenten vindt de rubricering plaats afhankelijk van het deelinstrument waarop de rente, het dividend, de winst of het verlies betrekking heeft. Het is evident dat de rubricering van een financieel instrument op deze wijze in belangrijke

mate invloed kan hebben op de getoonde solvabiliteit en rentabiliteit. De verwachting is dat banken bij een eventuele doorbreking van in kredietdocumentatie vastgelegde ratio's in het eerste jaar van toepassing van IFRS coulant zullen zijn.

Saldering van financiële activa en financiële passiva

IAS 32 schrijft onder bepaalde voorwaarden saldering voor van een financieel actief en een financiële verplichting in de balans. Een financieel actief en een financiële verplichting dienen te worden gesaldeerd en het nettobedrag moet in de balans worden opgenomen indien een entiteit:

- (i) een in rechte afdwingbaar recht heeft om de opgenomen bedragen te verrekenen; en
- (ii) het voornemen bestaat om gesaldeerd dan wel simultaan tot afwikkeling over te gaan.

Praktisch betekent dit, dat wanneer een entiteit zowel een vordering aan als een schuld op zijn (contractuele) wederpartij heeft en het voornemens is slechts het nettobedrag van de vordering aan de wederpartij te betalen, de entiteit in de balans ook alleen maar deze nettopositie behoeft te vermelden. IAS 32 kent overigens wel een aantal uitzonderingen op deze hoofdregel, bijvoorbeeld indien de vordering verpand of verhypothecerd is.

Het is goed om zich te realiseren dat met saldering in de zin van IAS 32 geen verrekening in de zin van Boek 6 BW wordt bedoeld maar 'slechts' gesaldeerde of simultane afwikkeling van rechten en verplichtingen. Alvorens in te gaan op het onderscheid tussen simultane afwikkeling en verrekening eerst een nadere toelichting op de verplichting van IAS 32.

Op grond van IAS 32 is vereist dat financiële activa en financiële verplichtingen gesaldeerd worden gepresenteerd wanneer dit een weerslag is van de vermoedelijke toekomstige kasstroom van de onderneming. Het alleen hebben van het recht tot verrekening is niet voldoende: er moet ook het voornemen zijn om tot gesaldeerde of simultane afwikkeling over te gaan. Van verrekening in civielrechtelijke zin is dus nog geen sprake. Immers, op grond van de civielrechtelijke bepalingen³ ter zake van verrekening gaan een vordering en een schuld tot hun gemeenschappelijk beloop pas teniet, zodra een van de daartoe bevoegde partijen een verrekeningsverklaring heeft uitgebracht. De bevoegdheid tot verrekening ontstaat op het moment dat een schuldenaar een prestatie te vorderen heeft die beantwoordt aan zijn schuld aan de ander en hij bevoegd is zowel tot betaling van de schuld als tot het afdwingen van de betaling door zijn wederpartij. Aangezien een dergelijke verrekeningsverklaring terugwerkende kracht heeft, kan ook na afloop van een boekjaar nog wijziging worden aangebracht in de stand van de debiteuren- en crediteurenposities. In de toelichtende paragrafen op deze salderingsverplichting wordt overigens nog een (subtiel) onderscheid gemaakt tussen de simultane afwikkeling en het niet langer opnemen van een financieel actief en financieel passief in de balans. Door (voor presentatiedoeleinden) gebruik te maken van de simultane afwikkeling gaan het financiële actief en het financiële passief niet teniet en er is derhalve ook geen sprake van deactivering of depassivering, hetgeen bij verrekening wel het geval is.

Mr.drs. C.M. Harmsen RA is advocaat bij Stibbe te Amsterdam.

³ Artikelen 6:127 e.v. BW. Deze bepalingen zijn van regeland recht en er kan derhalve contractueel van worden afgeweken. Hier wordt uitgegaan van wettelijke verrekeningsbepalingen.